

УДК 336.64
DOI: 10.31732/2663-2209-2023-72-86-93

ФУНКЦІОНУВАННЯ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Наталія Шевченко¹, Марта Копитко²

¹К.е.н, доцент, Львівський державний університет внутрішніх справ, доцент кафедри фінансів та обліку, м. Львів, Україна, e-mail: shevchenkon09@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1815-7554>

²Д.е.н., професор, Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, професор кафедри управлінських технологій, ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна, завідувач кафедри соціально-поведінкових, гуманітарних наук та економічної безпеки Львівського державного університету внутрішніх справ, м. Львів, Україна, e-mail: marta_kernytska@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6598-3798>

FUNCTIONING OF SMALL ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF WARTIME AND EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES

Nataliia Shevchenko¹, Marta Kopytko²

¹Ph.D. (Economics), Associate Professor, Institute of Management, Psychology and Security, Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, Ukraine, e-mail: shevchenkon09@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1815-7554>

²Doctor of science (Economics), Professor, Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, professor of management technologies department, "KROK" University, Kyiv, Ukraine, Head of the Department of Social and Behavioral Sciences, Humanities and Economic Security, Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, Ukraine, e-mail: marta_kernytska@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6598-3798>

Анотація. У статті розглядаються теоретичні основи розвитку малого підприємництва в воєнного стану та євроінтеграційних процесів. Визначено, що до малого підприємництва належать підприємства з невеликим рівнем прибутком, невеликою кількістю працівників та обсягами виробництва чи реалізації продукції. До основних характеристик малого підприємства відносять: незначною кількістю працівників, які можуть працювати віддалено; невеликими обсягами виробленої чи реалізованої продукції; формування природного (ринкового) конкурентного середовища, можливість більш швидкого застосування технічних новинок, розробок, інноваційних чи технічних винаходів; більша мобільність бізнесу; можливість змінювати напрями виробництва або реалізації за короткі терміни; відносно невеликі обсяги початкового капіталу для початку діяльності. Визначено, що в сучасних економічних умовах на малий бізнес впливають зовнішні та внутрішні фактори, що значно вплинуло на: кількість малих підприємств; обсяги виробленої та реалізованої продукції; обсягів податкового надходження до бюджету від сплати податків; кількість зайнятих місць; обсяги використання національної сировини тощо. Теоретичною та практичною базою дослідження були дослідження вітчизняних вчених у сфері напрямів розвитку малого підприємництва в Україні враховуючи законодавчі, фінансові та споживачські аспекти, аналітичні звіти та дані Інститут економічних досліджень та політичних ситуацій. Досліджено, що протягом 2017-2022 років відбулося значне скорочення кількості малих підприємств, що є наслідком військової агресії, значним виїздом та переміщенням населення за кордон, фізичною втратою бізнесу через обстріли. Також зменшилися обсяги працівників залучених до малого бізнесу. Визначено, що ключовими напрямками оптимізації розвитку малого підприємництва в Україні в умовах війни має бути: державно підтримка малого бізнесу; формування державних програм, грантових програм на міжнародному рівні, зменшення рівня податкового навантаження під час дії воєнного стану, зменшення кредитного відсотка на розвиток чи започаткування бізнесу.

Ключові слова: підприємства, малі підприємства, прибуток, зайнятість, власний бізнес, податки, товари, послуги, бізнес, податкова ставка, кризові ситуації, безпека бізнесу, євроінтеграційні процеси.

Формули: 0; рис.: 6; табл.: 0; бібл.: 13

Abstract. The article examines the theoretical foundations of the development of small entrepreneurship in martial law and European integration processes. It is determined that small businesses include enterprises with a small level of profit, a small number of employees and small volumes of production or sales. The main characteristics of a small enterprise include: a small number of employees who can work remotely; small volumes of products manufactured or sold; formation of a natural (market) competitive environment, the possibility of faster application of technical innovations, developments, innovative or technical inventions; greater business mobility; the ability to change the direction of production or sales in a short time; relatively small amounts of initial capital to start an activity. It is determined that in the current economic environment, small business is influenced by external and internal factors, which

has significantly affected: the number of small enterprises; the volume of production and sales; the amount of tax revenues to the budget from the payment of taxes; the number of jobs; the volume of use of national raw materials, etc. The theoretical and practical basis of the study was the research of domestic scientists in the field of small business development in Ukraine, taking into account legislative, financial and consumer aspects, analytical reports and data of the Institute for Economic Research and Political Situations. It is shown that during 2017-2022, there was a significant reduction in the number of small enterprises, which is a consequence of military aggression, significant departure and movement of the population abroad, and physical loss of business due to shelling. The number of employees involved in small businesses has also decreased. It is determined that the key areas for optimizing the development of small business in Ukraine during the war should be: state support for small business; formation of state programs, grant programs at the international level, reduction of the tax burden during martial law, reduction of the loan interest rate for business development or start-up.

Keywords: enterprises, small enterprises, profit, employment, own business, taxes, goods, services, business, tax rate, crisis situations, business security, European integration processes.

Formulas: 0; Fig.: 6; table: 0; bibl.: 13

Постановка проблеми. Вже в продовж двох років на економіку України впливають як економічні так і політичні фактори, проте найбільший негативних наслідків економіка країни зазнає від воєнного вторгнення Російської Федерації. Такі, війна в країні скоротила як обсяги операцій на фінансовому ринку країни, так і призвели до скорочення рентабельності, дохідності, зайнятості населення та скорочення обсягу підприємств.

Окрім великих і середніх підприємств, зазнали негативних наслідків і малі підприємства, які займають важливу частку у розвитку підприємницького сектору української економіки забезпечуючи поповнення бюджету податковими надходженнями, забезпечуючи розвиток національного виробництва товарів та надаючи значні обсяги робочих місць. Через постійні обстріли та пошкодження приміщень, більше 50 % малого бізнесу переїхало із східних регіонів країни, інша частина або перестали працювати, або зменшили обсяги виробництва.

Така ситуація, вплинула і на загальний розвиток економічних, виробничих, інноваційних процесів, які забезпечували малі підприємства. Їхній подальший розвиток є важливим рушійним механізмом щодо використання української сировини, розвиток українських традицій та виробничих потужностей. Саме тому, розвиток малого підприємництва є важливим завданням національного значення та мікро та макрорівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні вчені та економісти праці яких пов'язані з дослідженням розвитку малого бізнесу в Україні [1] визначали сутність та функції малих підприємств [2,3], досліджували тенденції розвитку малого підприємництва залежно від галузі економіки та чисельності працівників що залучені до нього.

Автори [4, 5] розглядали сучасні інноваційні підходи до розвитку та фінансування малого бізнесу, а також [6] визначали фактори, що найбільше впливають на розвиток малого бізнесу в Україні, тенденції його збільшення за умови потенціалу та фінансових цілей, стратегій і можливостей в Україні.

Дослідження особливостей діяльності підприємств малого бізнесу в умовах війни, визначення основних факторів, що впливають на діяльність, оцінка рівня прибутковості та рентабельності враховуючи статистичні показники, визначення напрямів подальшого розвитку у воєнний час.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення напрямів розвитку малого підприємництва враховуючи обмеження воєнного та економічного характеру, визначення рівня впливу негативних факторів на діяльність таких підприємств та формування напрямів їх подальшого функціонування та розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мале підприємництво у сучасній вітчизняній літературі [1-4] розглядається як підприємство, що отримує невеликий обсяг річного доходу та до якого

зайнято невелику кількість осіб (працівників). Такі підприємства задовольняють попит на товари і послуги у невеликих обсягах, проте забезпечуючи індивідуальність та високий рівень якості.

Відповідно до Господарського кодексу України суб'єктами малого підприємництва є «юридичні особи — суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України» [7].

Згідно Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» складання фінансової звітності малих підприємств відбувається за спрощеною системою оподаткування, при цьому формується або фізична особа підприємець (ФОП) або приватний підприємець (ПП), при цьому:

- балансова вартість сукупних активів не повинна перевищувати 4 мільйони євро (визначену за середнім курсом НБУ);
- чистий дохід від реалізації товарів послуг чи робіт до 8 мільйонів євро (визначену за середнім курсом НБУ);
- середня кількість працівників не повинна перевищувати 50 осіб [8].

Сучасне створення малого підприємництва характеризується більш унікальним та клієнто-орієнтованим підходом, де власники намагаються задовольнити більш індивідуальні, унікальні підходи клієнтів. Також, із початком воєнного вторгнення на територію України малий бізнес забезпечує розвиток національних традицій, кольорів, вподобань у товари, послуги, а також забезпечують їх поширення за межами України.

Вітчизняний малий бізнес більш швидше реагує на зміни ринку, вподобання та навіть доходи населення, що дає можливість більше надавати робочих місць. До основних характеристик малого бізнесу варто віднести:

- незначною кількістю працівників, які можуть працювати віддалено;
- невеликими обсягами виробленої чи реалізованої продукції, обсягами наданих послуг тощо;
- формування природнього (ринкового) конкурентного середовища, без застосування монополістичних механізмів які характерні для великих підприємств;
- можливість більш швидкого застосування технічних новинок, розробок, інноваційних чи технічних винаходів, маркетингових прийомів, рекламних новинок тощо;
- більша мобільність бізнесу, особливо проявилася під час перенесення малого виробництва, продажів на західну частину України з початку війни;
- можливість змінювати напрями виробництва або реалізації за короткі терміни;
- свобода методики реалізації планів та стратегій;
- відносно невеликі обсяги початкового капіталу для початку діяльності;
- можливість швидко змінюватися під кон'юнктуру ринку та потреби споживачів, тенденції тощо.

Станом на сьогодні на малий бізнес впливає значна кількість факторів, як зовнішніх та і внутрішніх, що уповільнюють їх подальший розвиток, впливають на прибутковість (рисунок 1).

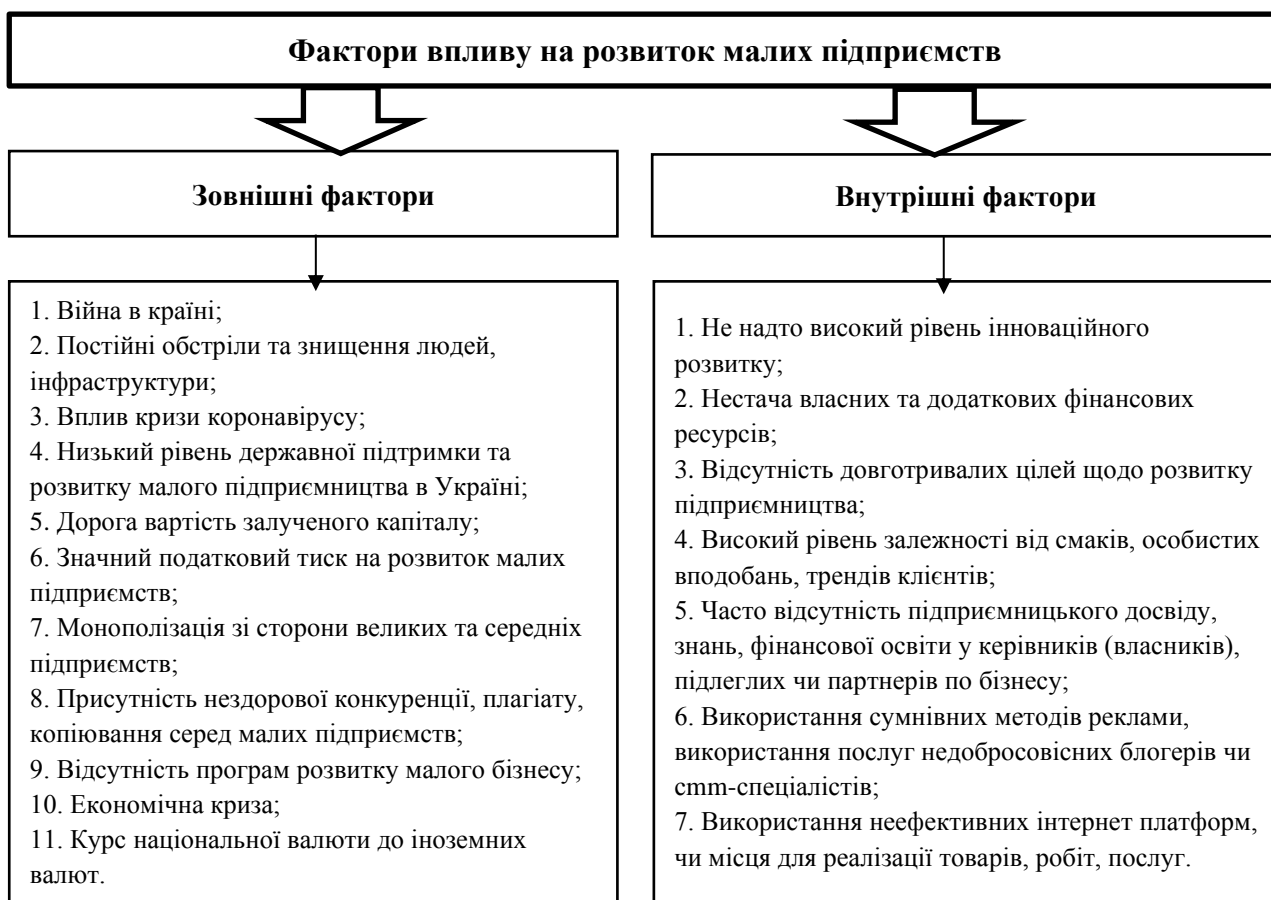
Сьогодні найбільш негативним фактором, причиною, яка вплинула на закриття, банкрутство, перенесення підприємства з одного регіону в інший стала війна. Вторгнення Росії на територію України, постійні обстріли та знищення інфраструктури призвели до того, що більше 34 % всіх малих підприємств, які функціонували на території України змушені були закритися, або призупинити діяльність, виробництво чи реалізацію товарів, робіт, послуг.

Також, негативною складовою через обстріли стало регулярне виключення світла (електроенергії) через пошкодження енергетичних станцій, підстанцій, що

змушує купляти дорогі генератори, відкладати справи щодо відправки товарів чи його реалізації клієнтів, що значно знижує прибуток підприємств. Не менш важливим є те, що війна вплинула і на ціни, вони зросли, що призвело до підвищення цін на товари, роботи і послуги малих підприємств, а купівельна спроможність населення навпаки зменшилася, відповідно це сприяє зменшенню прибутків.

Не менш важливим фактором, є незначна державна підтримки суб'єктів

малого підприємництва, оскільки вона більше зацікавлена великими підприємствами. Великі і середні підприємства у свою чергу здійснюють більший монопольний вплив на малі підприємства, особливо це стосується товарів загального вжитку. Не менш важливим фактором є податкове навантаження, яке може зменшити рівень заохочення до розвитку та створення стартапів та малих підприємств на території України.

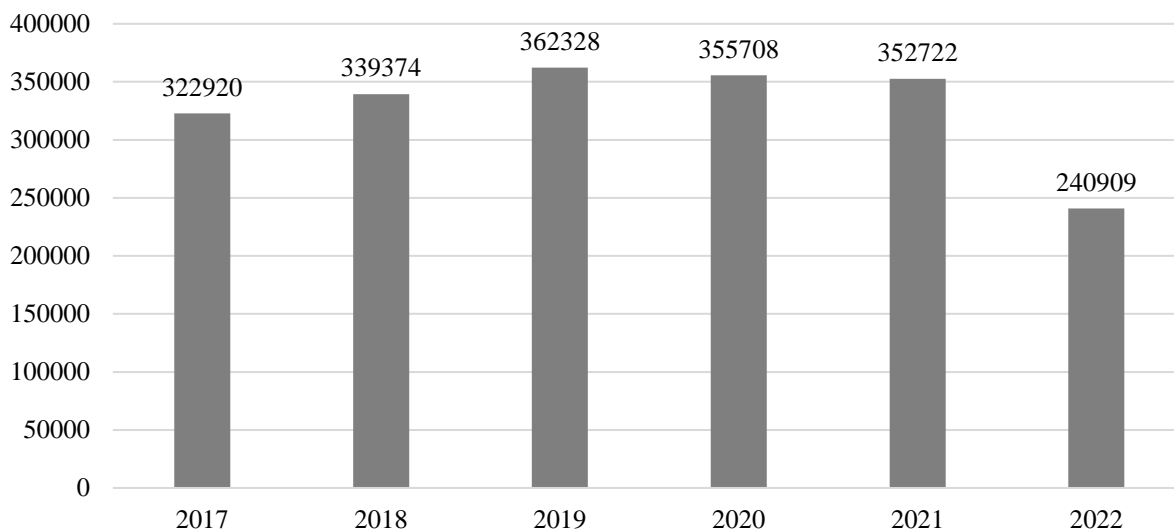

Рис. 1. Класифікація факторів, що впливають на розвиток малих підприємств

Джерело: сформовано авторами на основі [1, 4, 5]

За даними Державної статистичної служби України протягом 2017-2022 років (рисунок 2) спостерігається зменшення

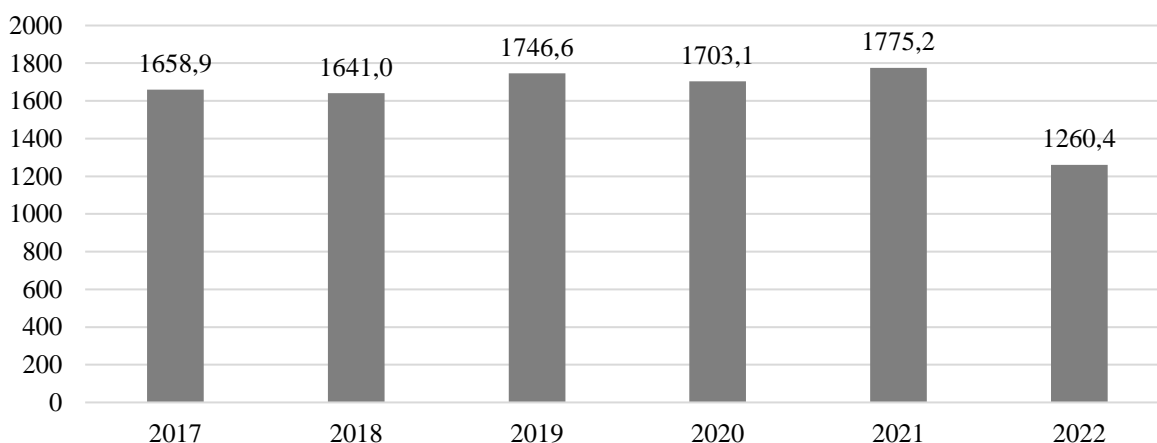
кількості малих підприємств, що є причиною кризових явищ, що спливають на діяльність підприємств.

Рис. 2. Динаміка кількості малих підприємств протягом 2017-2022 років, шт.

Протягом п'яти проаналізованих років кількість малих підприємств зменшилася на 82 011. За даними дослідження [9] 31,7 % відсотків малих підприємств повністю припинили діяльність після нападу Росії на Україну (протягом 2022 року), у порівнянні до показників 2021 року це 111 813 малих підприємств, що є дуже негативним явищем для економіки України.

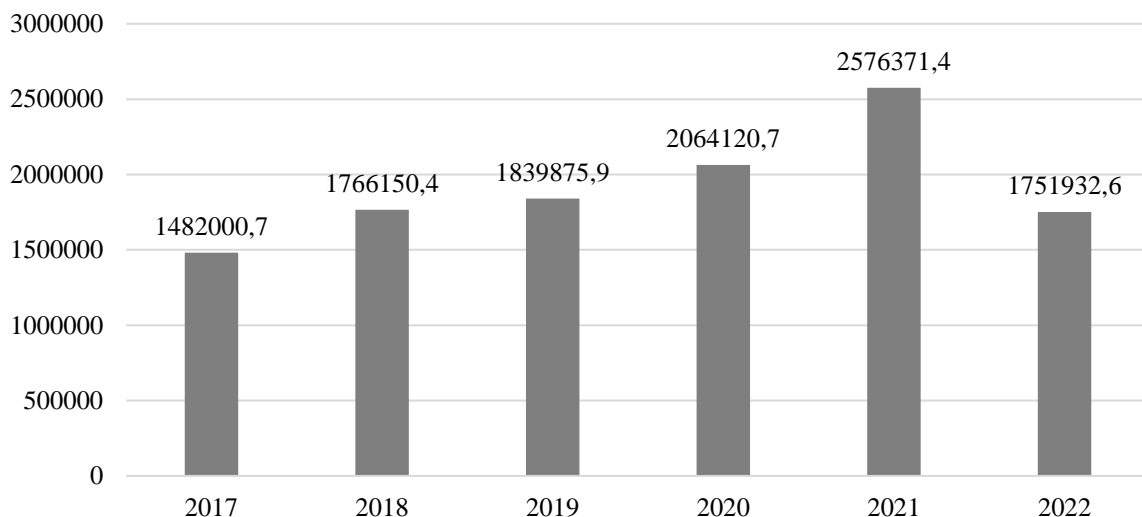
За даними Інституту економічних досліджень та політичних ситуацій, скорочення кількості зайнятих працівників у малому бізнесі зменшилася у березні на 42 %, проте через у липні- серпні ситуація дещо покращилася і склала 29 % (рисунок 3). Позитивна ситуація пов'язана з поверненням українських громадян назад до України з-за кордону, влаштуванням на роботу осіб, що втратили роботу на великих та середніх підприємствах.

Рис. 3. Динаміка зайнятих працівників на малих підприємствах протягом 2017-2022 років, тис. осіб

Динаміка кількості найманих працівників у мале підприємство, у порівнянні до зайнятих працівників дещо менше, у 2022 році вони склали 1306,1 тис. осіб, для порівняння з попереднім 2021 роком – 1674,5 тис. осіб. Скорочення

кількості малих підприємств (на 31,7 %) протягом 2022 року призвело до того, що зано скоротилася і кількість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) рисунок 4.

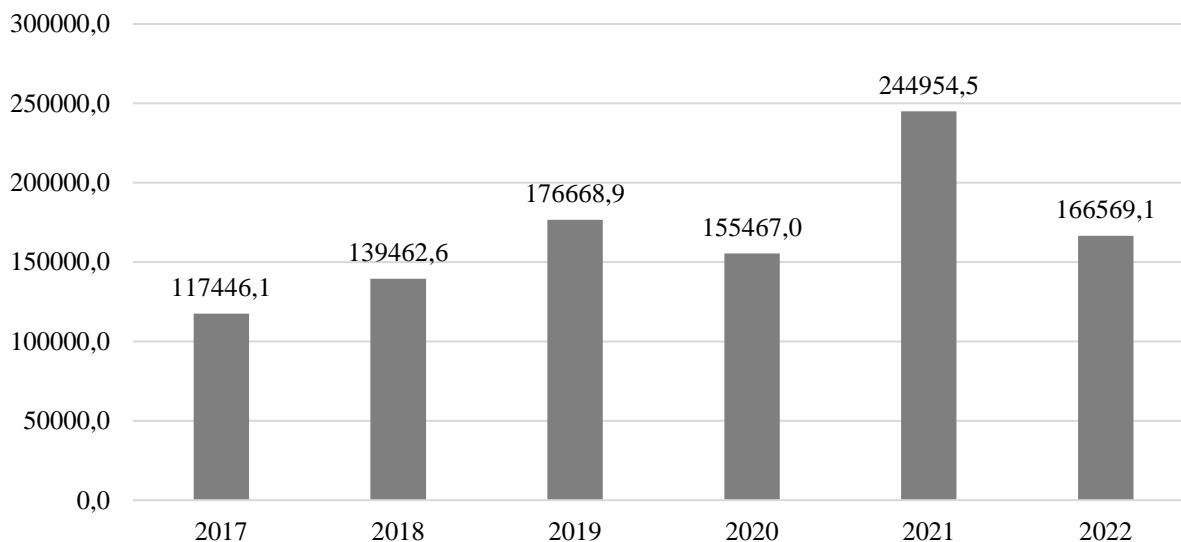

Рис. 4. Динаміка обсягів реалізованої продукції малими підприємствами протягом 2017-2022 років, млн. грн.

Скорочення обсягів реалізованої продукції у 2022 році (розраховано у відсотках до зменшення кількості малих підприємств) скорчилися на 31,7 % (824 438,8 млн. грн.). Зниження обсягів реалізованої продукції призвело до зменшення чистого прибутку малих підприємств, не лише через війну,

політичну та економічну ситуацію, а й через сукупні доходи населення які значно скоротилися з березня 2022 року.

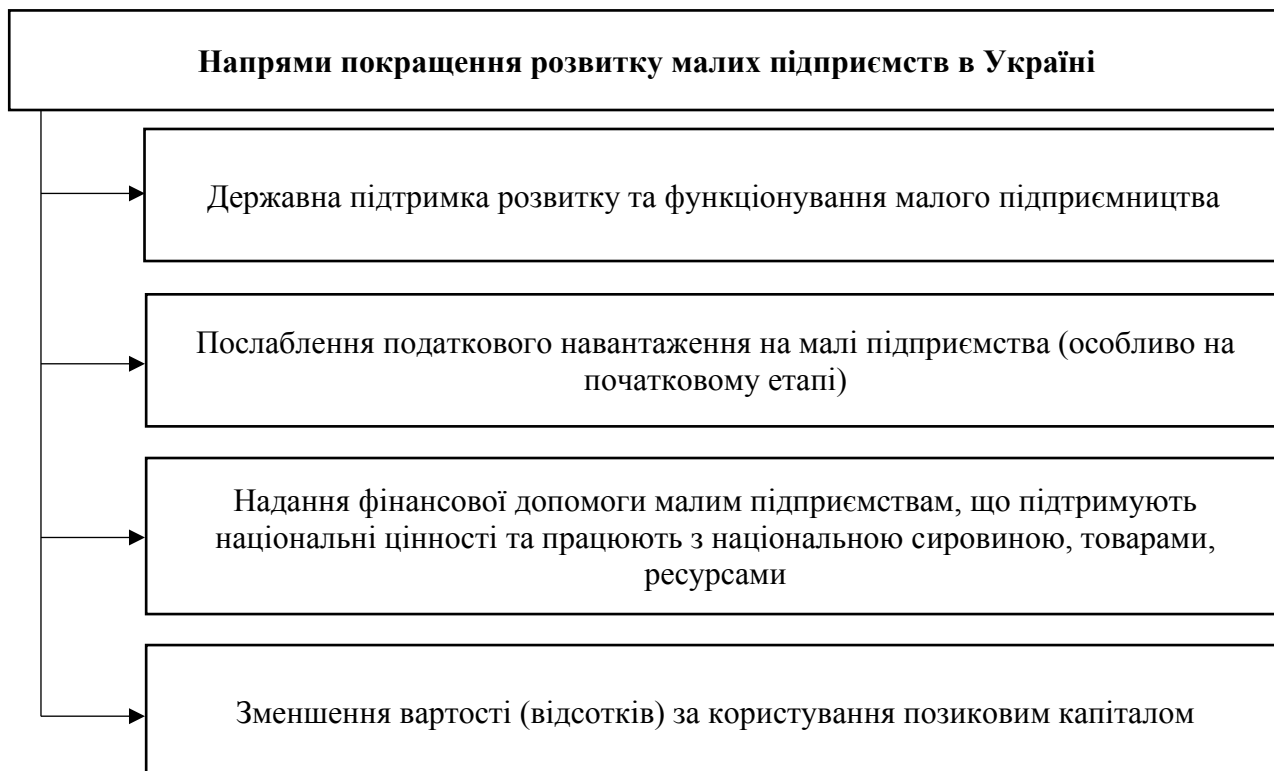
Фінансовий результат до оподаткування малих підприємств протягом 2017-2022 років (рисунок 5) також, скоротився протягом 2022 року.

Рис. 5. Динаміка фінансового результату до оподаткування малих підприємств протягом 2017-2022 років, млн. грн.

Сьогодні розвиток малого підприємництва має стати важливою ціллю, як на державному, так і регіональних рівнях, для забезпечення та підтримки економічного розвитку України

у важкий військовий та економічний час. Основні напрями покращення розвитку малих підприємств, враховуючи сьогоднішні реалії варто запропонувати наступні рисунок 6.

Рис. 6. Напрями покращення та оптимізації розвитку малих підприємств в Україні в умовах кризи

Джерело: сформовано автором на основі [3, 5]

Сьогодні малим підприємствам є вкрай важливою підтримка держави, яка може проявлятися через надання фінансової допомоги, розроблення державних програм розвитку малого бізнесу в умовах війни та пост-воєнний період, розробка державних грантових програм, надання безкоштовної консультації щодо відкриття бізнесу. Також, варто залучати міжнародні фонди, організації та установи до фінансової допомоги малому бізнесу, можливості його виходу на міжнародні ринки, можливості продажу франшиз тощо.

Висновки. На основі проведеного в статті дослідження, можна зробити висновок, що малі підприємства відіграють важливу економічну, фінансову та

соціальну роль у розвитку економіки України, забезпечуючи наповнення бюджету областей та країни, надаючи робочі місця, забезпечуючи задоволення потреб населення якісними та індивідуальними товарами (роботами, послугами).

Важливо зазначити, що значні обсяги допомоги сім'ям, що постраждали від війни, «донати на ЗСУ», на лікування поранених військових забезпечує малий бізнес.

У подальших дослідженнях пропонується звернути увагу на роль грантових програм у розвитку малого бізнесу в Україні, визначити позитивні аспекти використання національних та міжнародних грантових програм.

Література:

1. Безус А.М. Розвиток підприємств малого бізнесу в Україні. *Проблеми розвитку економіки в Україні. Вісник КНУТД*. 2016. № 3 (99). С. 7-17
2. Васильєва Д. В. Актуальні проблеми розвитку малого бізнесу в Україні. Регулювання економіки. 2018. № 3. С. 188–196.
3. Модернізація механізмів розвитку малого та середнього бізнесу: монографія / А. І. Бутенко, М. П. Войнаренко, В. І. Ляшенко та ін.; НАН України, Ін-т економіки промсті. Донецьк, 2019. 326 с.
4. Сімків Л.Є. Тенденції розвитку малого підприємництва в Україні в умовах диспропорційності економічного зростання. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Випуск 3. С. 560-564.
5. Стешенко О. О. Державне регулювання розвитку малого бізнесу в сучасних умовах. *Приазовський економічний вісник*. 2018. № 3(08). С. 82–88.
6. Стрілець В. Ю. Забезпечення розвитку малих підприємств: теорія, методологія, практика : монографія. Полтава : ПУЕТ, 2019. 457 с.
7. Господарський кодекс України № 436-VI від 16.01.2003 року. URL : <https://docs.dtkr.ua/doc/1011.26.0?page=2#st55>
8. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні. Закон України № 2164-VIII від 05.10.2017 року. URL : <https://docs.dtkr.ua/doc/1214.847.0>
9. Державна служба статистики України. Статистична звітність підприємств. Офіційний сайт. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm
10. Інститут економічних досліджень та політичних ситуацій. Офіційний сайт. Дослідження економічної ситуації в Україні протягом 2022 року. URL : http://www.ier.com.ua/ua/publications/policy_briefing_series.
11. Mihus, I. (2023). The Main Trends in the Development of Industry 4.0 and its Impact on the Economic Security of the State: an International Aspect. *Science Notes of KROK University*, (1(69), 52–59. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-69-52-59>
12. Mihus, I., & Koval, Y. (2021). Innovative Development of Enterprises in the Conditions of Digitalization of the Economy. *Science Notes of KROK University*, (2 (62), 159–165. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2021-62-159-165>.
13. Mihus, I., Gupta, S.G. (2023). The main trends of the development of the digital economy in the EU countries. The development of innovations and financial technology in the digital economy: monograph. OŪ Scientific Center of Innovative Research. 2023. 230p. PP. 23-41, DOI: <https://doi.org/10.36690/DIFTDE-2023-23-41>.